

Lokalkultur og officiel »kultur«

Et bidrag til debatten om landsbyernes fremtid*

Palle Ove Christiansen

Mennesket som kulturvæsen

De fleste mennesker, som bor i Danmark er – juridisk set – danskere. Men hvad der får os til at *føle* os som danskere er tit svært at udtrykke. Selvidentifikationen bliver ofte først vakt, når vi fx trues på vor frihed eller befinder os i et fremmed land, som er markant forskelligt fra vort eget. I sådanne situationer kommer små nuancer, som vi i det daglige ikke beskæftiger os særligt med, til at blive værdifulde knager for vor identitet. Lige pludselig kan vi i et videre perspektiv karakterisere træk af vor egen særlige samhandlingsform, vor sproglige egenart, vort specielle fysiske miljø. Vi må tage den udfordring op, det er at erkende, at forskellige mennesker kan have en højst forskellig opfattelse af, hvad der er rigtigt og forkert, smukt og grimt, godt og ondt. Vi fornemmer umiddelbart, at vi oplever og »oversætter« virkeligheden forskellig, og at forskellige kulturers værdisystemer kan være endog meget varierende.

Det er ikke vor opgave at forsøge at plædere for, at ét sæt af kulturelle normer er bedre eller tiltaler os mere end andre – det var, hvad de gamle civilisationsforskere gjorde, og hvad særlig 1800-tallets dannelses-bourgeoisi var interesseret i.

Vi kan i stedet prøve at bruge det ovennævnte eksempel som ledetråd i opdagelse af forskellighederne i kultur indenfor vort eget lands grænser. For selv om vi på et generelt niveau i konfrontation med andre kulturer, som er væsensforskellige fra vor egen, kan identificere os med *visse* træk, som er ens for næsten *alle* danskere, findes der også i et lille land som vort kulturelle forskelle;

*) Foredrag holdt på en konference på Djursvold 13.-15. juni 1980. Konferencen var arrangeret af Landsbykommissionens undergruppe for kulturel aktivitet. Formanden for undergruppen, eksp.sekr. Hugo Jensen, havde opfordret Institut for europæisk folkelivsforskning til at give en redegørelse for den etnologiske helhedsopfattelse af livet i lokale samfund med særligt henblik på 1) den etnologiske kulturopfattelse og 2) at forsøge en kobling til den »officielle kultur«. Jeg har søgt at tilfredsstille begge disse ønsker uden dog at give nogen form for eksakt kulturdefinition.

Jeg vil gerne gøre opmærksom på, at de i foredraget omtalte landsbyer ikke må tages som eksponenter for alle landsbyer. Landsbyer fx i nærheden af meget store byer, i deciderede fritidsområder og i såkaldte udkants- eller afviklingsområder har en anden karakter, og her gælder andre forhold.

forskelle, som endda er så store, at det næsten er umuligt at kommunikere hen over dem. Det, vi kalder kulturelle, regionale variationer, består således af *dele* af en almen national identitet såvel som af lokalt forankrede, kulturelle former, der ofte først ændres væsentligt, når de lokale vilkår forandres.

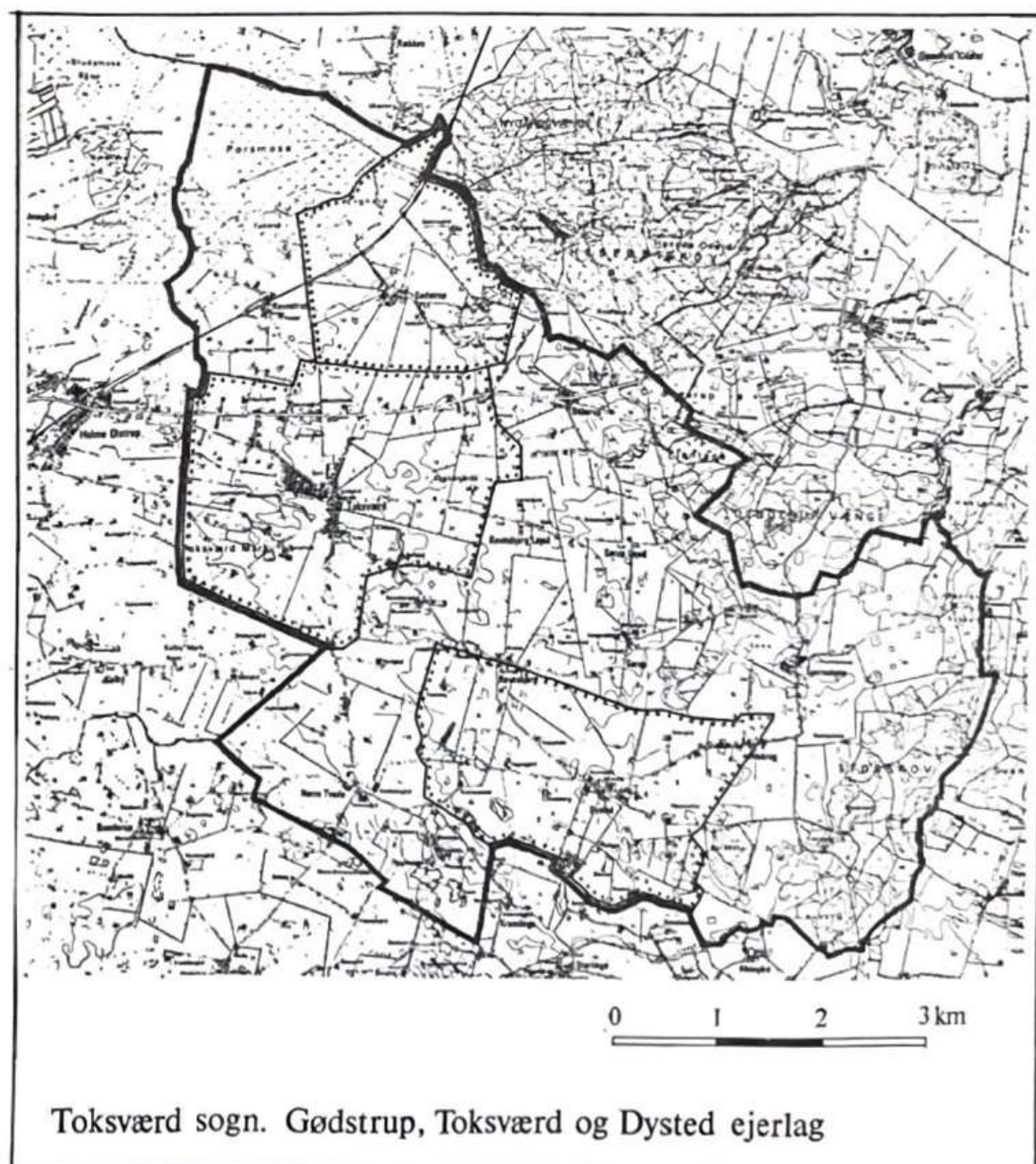
Jeg vil gerne understrege, at disse variationer ikke slet og ret kan reduceres til samfunds- eller klassemæssige forskelle. Når etnologer bruger et begreb som menneskers livsform, er det netop for at operere med en betegnelse, som foruden at være almen forståelig, både indeholder en social såvel som en kulturel dimension. Gennem indkredsning af forskelligartede livsformer i Danmark har vi mulighed for i en »konkret virkelighed« at få viden om forskellige kulturelle systemer. Med et sådant udgangspunkt studerer vi for det første lokalkulturen nedefra, og ser for det andet helt bort fra det *totale* kulturelle »udbud«, som findes i samfundet. Vi er i denne sammenhæng kun interesseret i den kultur eller det kulturelle liv, som rent faktisk findes, eller om man vil, bruges. Kultur er i social sammenhæng noget som leves og som – mere eller mindre direkte – kommer til udtryk i dagligdagen. Kultur kan ikke opfattes løsrevet fra den samfundsmæssige kontekst, og samfundet kan heller ikke forstås uden den stedse tilstedeværende kulturelle dimension. Det er menneskene i samfundet, som er bærere af kultur. Dog er det ikke enkeltindividet, der i denne sammenhæng er interessant, men derimod mennesket i sin kontekst med andre mennesker, som det forholder sig til, i sammenhæng med sine materielle, fysiske omgivelser, og som et produkt af en given historisk situation.

»Samfundet« er som sådan ikke et anonymt, abstrakt væsen. Samfund kan være større eller mindre, mere eller mindre overskuelige og kan opfattes på flere forskellige niveauer. Når vi skal beskæftige os med landsbyen, må det være ensbetydende med, at vi skal fokusere på menneskeligt liv på et slags lokalt niveau. Mange af de aktiviteter, som udfolder sig lokalt, er ganske vist dele af aktiviteter, som foregår inden for systemer af større rækkevidde. Men selv inden for en lokal størrelse som landsbyen finder vi forskelle i livsformer. Forskelligheden i livsformer er et resultat af, at der i landsbyen, såvel som i samfundet i almindelighed, findes konkret forskellige vilkår. Vilkår kan være naturgivne, men kan også være faktorer som ejendomsret, besejdlingsstrukturer, arbejdsmuligheder, servicebetingelser m. v.

Man kan meget forenklet sige, at livsformerne tvinges til at tilpasse sig de givne vilkår, men folk i bestemte livsformer skaber også hen ad vejen i deres egen praksis lokale vilkår, hvorigennem det er muligt i højere grad at realisere deres livsform. Mennesket prøver som kulturvæsen at realisere det liv, som er i overensstemmelse med dets idealer. Selv i umiddelbart ret ens landsbyer kan der på trods af historisk forholdsvis ens udviklingsforløb eksistere forskellige sæt af lokale vilkår, og vi kan ofte finde højst forskellige fremtrædelsesformer i det lokale socio-kulturelle liv. Dette kan måske bedst forstås, hvis vi ser på et par konkrete eksemper.

Tre landsbyer

Institut for europæisk folkelivsforskning har for nylig for Landsbykommissionen afsluttet en etnologisk undersøgelse¹⁾ af fire landsbyer, hvoraf jeg ganske kort skal omtale de tre. De ligger alle tre i et og samme sogn, nemlig Toksværd 10–15 km øst for Næstved (i Holmegaard kommune) og ca. en times bilkørsel fra København. De er alle gamle bondelandsbyer, men dog alligevel højst forskellige.

1) Bogen *Fire Landsbyer. En etnologisk rapport om nutidige livsformer* ved Palle O. Christiansen udkommer i efteråret 1980 og udgives af Landsbykommissionen. Planstyrelsen (Miljøministeriet) er sekretariat for kommissionen.

Toksværd er den største by i sognet. Her er kirke, skole, forsamlingshus, brugs, købmand og flere mindre håndværksvirksomheder. I årene 1964 til o. 1972 blev der på vestsiden af den gamle bygade opført godt 60 nye parcelhuse, dvs. at den gamle bykerne har fået en boligtilvækst på ca. 100 procent.

I Toksværd var vi specielt interesseret i at undersøge, hvorledes de mange lokale institutioner i denne by har været i stand til at overleve de almene struktureforandringer fra slutningen af 1950'erne til begyndelsen af 70'erne, som så mange andre steder har resulteret i en kraftig indskrænkning i det offentlige lokale fællesliv, og hvor mange institutioner simpelthen helt er holdt op med at eksistere. Netop de tilfælde, hvor en landsby med boligtilvækst har magtet at tilvejebringe en kontinuitet i de fælles offentlige samhandlingsformer, må have vor interesse i nærværende sammenhæng.

Toksværd har siden slutningen af forrige århundrede været en meget foreningsaktiv landsby. I mands minde har der været ikke mindre end 65 lokale sammenslutninger/foreninger i byen, hvoraf en ret pæn del stadig er aktive. I dag er særlig idrætsforeningens (over 700 mdl.) fodboldafdeling, gymnastikafdeling, badmintonafdeling og dilettantafdeling, samt skytteforeningen, husholdningsforeningen og præstegårdens børne- og ældresammenkomster aktive institutioner i byens liv. Aldersmæssigt er der en forholdsmæssig ret jævn spredning fra 5-75 år i deltagelsen, og i mange familier er flere af husstandsmedlemmerne foreningsaktive tre til fire aftener om ugen. I Toksværd har man en lang tradition for at gøre ting i fællesskab, og næsten al offentlig samhandling er organiseret i en eller anden form for foreningsregi. Har man et bestemt ønske eller et specielt problem, man ønsker klaret, starter man en ny forening eller kanaliserer sagen gennem en af de eksisterende sammenslutninger. Da jeg selv opholdt mig i byen, meddelte avisen, at kommunen på længere sigt ønskede at placere 100-200 nye huse i Toksværd, og to uger senere havde de lokale toksværdere fået etableret en egen studiekreds, som begyndte at arbejde med dette problem.

Toksværd har i flere generationer været kendt for en speciel lokalfølelse, som særlig er kommet til udtryk i gymnastik- og fodbold-dyster samt i foredrags- og kursusvirksomhed. De præstationer, som nåes gennem foreningsarrangementer har altid været alment samtalestof og er blevet en del af den fælles lokale bevidsthed. Toksværds identitet ligger i at kunne mobilisere sig i en given sag. De drivende kræfter i aktiviteterne rekrutteres dog tydeligvis fra andre sociale kategorier end førhen. Tidligere var foreningsinstitutionerne i alt overvejende grad domineret af gårdmændene, men i dag er det nærmest et aktivt lag af arbejdere og lavere funktionærer, der har overtaget disse roller.

Så sent som i 1940'erne og 50'erne var Toksværd en meget lagdelt by i social henseende. Men med den ændring i livsform de fleste gårdfolk har oplevet i den sidste generation, har man ikke kunnet opretholde samme indflydelse i byen som tidligere. Den gårdmand, som tidligere havde flere tjeneste-

rolk og ret god tid til at hellige sig foreningsarbejde, er i dag ene i bedriften og må selv udføre alt arbejde på gården. Konen har måske udearbejde. Lejehusmænd, fodermestre og daglejere eksisterer knap nok mere. Samtidig er der fremkommet et helt nyt lag af yngre lønmodtagere i ikke agrare erhverv, som i deres liv aldrig har været direkte afhængige af landbosamfundet, som altid har haft en ret god og fast indkomst, og hvis hele materielle standard ikke står væsentlig tilbage for gårdmændenes. Det er denne kategori, der i dag dominerer som foreningernes ledende folk. De har ikke kunnet erhverve sig prestige ved mængden af hartkorn, men har ofte aftvunget sig respekt i byen ved med succes at have forsvaret Toksværds farver på fodboldbanen og ved at have gjort et stykke frivilligt arbejde i en eller anden foreningssammenhæng. Denne forandring har ikke altid forløbet problemfrit, og karakteren af foreningslivet har også ændret sig. Det væsentlige er imidlertid, at *kontinuiteten* i væsentlige træk i de fælles aktiviteter helt klart er tilstede. *Måden* at gøre ting på er den samme som førhen.

— — —

Et andet interessant aspekt i Toksværd er problemet om, hvad der skete, da det nye parcelhuskvarter blev bygget. Blev det en ny by ved siden af den gamle landsby, smeltede det nye sammen med det gamle, eller blev resultatet eventuelt noget helt tredje?

Det nye kvarter blev bygget uden de større planmæssige overvejelser. Sognerådet ønskede at kompensere den almene fraflytning fra sognet, at få et bedre skattegrundlag og særligt at få tilstrækkeligt med børn til den nyligt udvidede skole. Til sognerådets skuffelse tog det godt 8 år at få solgt alle grundene og opført husene. De nye indbyggere var hovedsageligt yngre arbejdere, håndværkere og lavere funktionærer. Betragter man i dag det uniforme nye kvarter i forhold til den gamle slyngede bygades varierede bebyggelser, har man faktisk indtryk af, at man befinder sig i to forskellige byer, som blot fysisk ligger klods op af hinanden. Dette er imidlertid langt fra tilfældet, selv om der er visse klare holdningsforskelle at spore mellem de to områder.

Der findes i det nye kvarter en stærk interaktion beboerne imellem og en stor grad af »vi«-følelse. Men beboerne i dette område er faktisk kolossalt aktive i de almene institutioner i Toksværd, og ofte er det fra parcelhuskvarteret, at mange nye initiativer i foreningerne udgår. I 66 % af husstandene i området er mindst én voksen aktiv i en eller anden lokal sammenslutning, men denne procent stiger til 83 %, hvis vi specielt fokuserer på de husstande, som tilflyttede området fra landsogne. Tager vi børnene med, er næsten alle husstande involveret i en eller anden form for lokal aktivitet. Selvom det nye kvarter er et udpræget pendlerområde, må man sige, at beboerne er så stærkt integreret i det lokale Toksværd-liv, som man på nogen måde kan forvente.

Men hvorfor »lykkedes« denne store parcelhusudstyknings socialt og kulturelt set så forholdsvis godt i Toksværd, når man mange andre steder har set, at nye

kvarterer kan have tendens til at blive, hvad man betegner som isolerede og fattige på interne samhandlingsformer?

Kort fortalt kan forklaringen sammenfattes i følgende punkter:

1) Det nye kvarter blev tilfældigt bygget på et tidspunkt, hvor flere yngre lokale folk stod overfor at skulle gifte sig og dermed kunne flytte ud på det nye område. Disse folk var selv gennem deres opvækst socialiseret ind i Toksværds særlige samhandlingsform, de havde direkte mulighed for at få deres nye naboer med i lokale aktiviteter, og de tilhørte netop den generation, som har haft interesse i at føre foreningslivet videre i byen. Mistede man foreningerne, mistede man også de fritidsfaciliteter (fx idræt, gymnastik, husmoderarbejde m. v.), som netop mange af disse unge folk var stærkt interesserede i. De var med til at få foreningslivet til at overleve i byen, og havde der ikke på dette tidspunkt eksisteret ledige byggegrunde, var en del af denne generation sandsynligvis flyttet andet steds hen.

2) Kvarteret blev langsomt udbygget, hvilket gjorde det muligt for de første lokale udflyttere hen ad vejen at lære de nye folk at kende og delvis via personlige kontakter at få dem med i de lokale cirkler og aktiviteter. Var kvarteret blevet hurtigt udbygget, kunne de nye Toksværd-borgere være blevet en slags enklave, hvis de overhovedet havde haft kontakt af nogen betydning med hverandre.

3) Der fandtes rent faktisk i Toksværd et varieret mønster af institutioner, hvorigennem de nye folk kunne aktivere sig i fællesanliggender. Disse fora var mediet, hvorigennem de fælles aktiviteter kunne finde sted, og man kan således sige, at selve landsbyens (socio-kulturelle) karakter før etableringen af parcelhusområdet var af ganske væsentlig betydning for, hvorledes udbygningen kom til at forløbe.

På trods af det nye parcelhusområdes lidt isolerede placering, det stereotype bebyggelsesmønster, dets sene etableringstidspunkt og den ofte lidt reservede holdning til *kvarteret* fra omgivelsernes side, er der fra *beboernes* side en meget stærk deltagelse i nogle af de mest betydningsfulde offentlige sfærer i Toksværd. De ovennævnte sociale faktorer var her af ganske afgørende betydning, men at ca. halvdelen af de nye beboere selv stammede fra landet og dermed i *forvejen* var bekendt med det samhandlingsmønster, som særlig hører landsbyen til, var sandsynligvis lige så væsentligt. De havde gennem deres opvækst og erfaringsverden en holdningsmæssig baggrund, som i sin egenart havde væsentlige træk tilfælles med den kulturelle struktur, der fx findes i Toksværds lokale foreningsliv. Det væsentlige er ikke her, om der i forskellige lokaliteter præcis findes i de samme foreninger eller sammenslutninger, men om den måde de skabes, fungerer (og destrueres) på og den kontekst de indgår i er af samme »natur«. Og her findes der i landsbyen en kulturtradition, som er af funda-

mentalt anderledes karakter, end kulturformerne i storbyen. Når man i landsbyen taler om »byfolk«, er det ikke kun andre erhvervskategorier eller en anden form for social adfærd, der hentydes til. Man refererer også til et helt andet kulturelt repertoire end det, som i landsbyen er knyttet tæt sammen med de særlige livsformer, som findes her, og som har tæt forbindelse til den ældre, landbo-prægede landsby. Byfolk har ofte normer, holdninger, forventninger og ønsker, som hører et andet værdisystem til.

Toksværds naboby mod nord, *Gødstrup*, er med sine 25 helårshusstande den mindste af de fire landsbyer, der blev undersøgt. Byen har siden 1950 haft en kraftig befolkningstilbagegang (32 %). Den er i dag betydelig mere præget af landbrug end Toksværd, men har dog også siden midten af 1960'erne i den ældre boligmasse fået flere tilflyttere fra byområder. De fleste af disse tilflyttere ville dog aldrig have bosat sig i Toksværds uniforme nye kvarter. De foretrak *Gødstrup* for idyllens og landskabets skyld.

Gødstrup har ikke noget af den service, som findes i Toksværd. Købmanden lukkede i 1968, og i dag findes ej heller nogen håndværkere. Man har ikke engang en postkasse. I *Gødstrup* eksisterer heller ingen formelle institutioner, men nogle af beboerne kommer dog i idræts- og skytteforening etc. i Toksværd. Man kunne forestille sig, at *Gødstrup* var en meget stille landsby, hvor der ikke rigtig foregik noget, og hvor man stort set passede sig selv. Kommer man tilfældigt gennem *Gødstrup*, er det eneste formelle mødepunkt i byen umiddelbart en gammel avissamlekasse, hvor beboerne hver dag kl. halv fem henter deres *Næstved Tidende*. Men så snart man kommer inden døre og begynder at leve med i byens liv, opfatter man hurtigt, at denne lille landsby nok ikke har Toksværds formaliserede foreningsliv, men alligevel er en by, hvor et aktivt fællesliv ligger latent under den stille hverdags-overflade.

I *Gødstrup* har man adskillige informelle institutioner, som er i konstant aktivitet, omend de ikke aktiviserer beboerne så ofte, som foreningerne i Toksværd. I *Gødstrup* har man bylag (fra 1953), organiserede arbejds hold, som på skift vedligeholder gadepladsen m.v., fælles høstfest, Skt. Hansfest, gavebytningsregler, pumpelag, og omkring 1971 byggede man selv eget vandværk. Næsten alle i byen deltager aktivt i fællesarbejdet, beslutningerne og festlighederne i forbindelse med disse institutioner. I *Gødstrup* har beboerne et stort kendskab til hverandres adfærd og hele husførelse, men hvad der kaldes for »den ond-sindede sladder« eksisterer ikke her i samme grad som i de større landsbyer. *Gødstrup* er på flere områder så lille, at man ofte selv hurtigt kan kontrollere, om et igangsat rygte er rigtigt eller forkert. I *Gødstrup* hæmmes interaktionen interessant nok ikke væsentligt af forskel i social status. Tidligere (i 1950'erne) kunne man også her arrangere sommerudflugter, hvor både gårdfolk, parcelister, indsiddere og arbejdsfolk sad i samme bus og festede i fællesskab. Dette

ville dengang aldrig have kunnet lade sig gøre i Toksværd p. g. a. den dengang stærkt fastlåste hierarkiske struktur i den større landsby. I Toksværd tog en gårdejer ikke på sommerudflugt med sin nabos fodermester.

I Gødstrup er det tydeligt, at *størrelsen* af landsbyen har en betydning for, hvad der socialt set kan lade sig gøre. I små enheder findes der sandsynligvis nogle fælles forudsætninger, som giver visse betingelser for, at sociale grænser nemmere kan overskrides i samhandlingssituationer. Etableringen, vedligeholdelsen og udviklingen af helt informelle institutioner af mangesidig karakter er et karakteristisk træk ved en lille lokalitet som Gødstrup. Man har herved skabt fælles fora, hvor praktisk talt alle husstande ved fremmøde er med til at tage beslutninger af vigtighed for byen. Det gælder fx beslutninger om vedligeholdelse af »gadepladsen«, fældning af træer, opsætning af skilte, andragender til offentlige instanser, lokalisering af den næste høstfest etc. I Gødstrup »kan man selv« og nabobyerne misunder ofte denne lille by dens specielle sociale og kulturelle organisationsform. Der kan dog udmærket opstå problemer omkring disse formelt set løst strukturerede aktiviteter, som kulturelt bærer tydeligt præg af den samhandlingsform, som hører landbosamfundet til.

Problemerne består, foruden kampen for at bevare byens fysiske kvaliteter overfor den overordnede administration og fortløbende planlægning, i at integrere tilflyttere i en acceptabel adfærd i byens fællesskab. Den fællesskulturelle norm er nok stærk i Gødstrup, men den kan ikke tåle *for mange* nye initiativer fra urbane tilflyttere, før samhandlingsformen begynder at antage en sådan karakter, at de gamle i byen ikke mener, at fællesskabet fungerer, som det bør gøre. Dog bruger man også i Gødstrup tilflytternes eventuelle tekniske eller formuleringsmæssige ekspertise, når beboerne gennem andragender eller indsigelser kontakter offentlige instanser.

Man har hen ad vejen udviklet forskellige teknikker til på et tidligt stade at få tilflytterne integreret i byens forskellige cirkler. I ingen af de andre landsbyer eksisterer der umiddelbart en sådan aktiv hjælpemhed overfor nye tilflyttere som i Gødstrup. Men denne kontaktform fra lokalbeboernes side er også senere hen med til at sætte visse grænser for den individuelle handlingsfrihed blandt tilflytterne. De bliver simpelthen »opdraget«, ofte uden selv at vide af det. Hvis man vil være med i fællesskabet, kræver det, at man indordner sig under visse udtalte normer for adfærd. I Gødstrup værner man ret bevidst den lokale kulturkontinuitet.

Dysted er efter Toksværd den største by i sognet. Den er den østligst beliggende landsby i Holmegaard kommune og har trafikalt en dårlig service. I Dysted kæmper man for at opretholde – og forbedre – busforbindelsen til Næstved. Bussen kører kun en tur tre dage om ugen (her er der dog ved det nyetablerede amtslige busselskab sket ganske væsentlige forbedringer). Dysted har

igennem de senere år trin for trin mistet sine småhandlende og sine håndværkere. Befolkningstallet er siden 1950 decimeret med 27 %, og der er i mange år kun bygget ganske enkelte nye huse.

Dysted blev valgt til nøjere undersøgelse, fordi vi gerne ville arbejde i en landsby, som havde mistet sine formelle institutioner (inkl. håndværkssteder) og som også havde et faldende befolkningsunderlag. Vi var her specielt interesseret i at studere den lokale organisation i en sådan by og sammenholde den med forholdene til en landsby som Toksværd. Hvorledes integreres tilflyttere i Dysted, som hverken har Toksværds veludbyggede og formelle samhandlingsformer eller den lille Gødstrup informelle institutioner?

Dysted har i de sidste tiår mistet to smedeværksteder, tømrer, købmand, brødudsalg og en mindre autotilbehørsfabrik. I 1962 blev skolen nedlagt og børnene overført til den udbyggede skole i Toksværd. Før i tiden var Dysted lidt af et centrum for mange af de omliggende mindre landsbyer, men i dag er der kun brugsen tilbage i byen. Brugsen har ca. 120 købende medlemmer, og går bl. a. på grund af en dygtig ledelse ret tilfredsstillende.

I Dysted har der indtil for nylig i en længere periode ikke været ret mange aktiviteter.

I byen er der i dag mange folk, som ikke kender hverandre (selv i bycentret) og der er ret kraftige spændinger i byen mellem forskellige klikker med højst varierende holdninger til, hvordan tingene skal gøres. Det har dog altid i Dysted været svært at få folk til at arbejde sammen, hvad tidligere måske delvis havde med byens tætte kontakt til den nærliggende herregård Sparresholm at gøre, men problemerne er ikke blevet mindre, efter at der med tilflytterne er sket en stor udskiftning i byens husstande. Mange tilflyttere føler, at »de gamle« prøver at styre det hele, og omvendt mener »de gamle«, at tilflytterne ofte i deres krav og forslag er urealistiske, og at de vil ødelægge det lidt, som er tilbage af kvaliteter i byen. Men konflikterne er også ret markante mellem flere af de ældre beboere, og det er i Dysted svært at holde offentlige møder, som forløber i blot nogenlunde enighed. I Dysted er der langt større forskelle på de forskellige gruppers holdninger, end hvad vi fandt i andre byer.

En del af disse forskelle kan forklares ved, at Dysted er en landsby, der i de seneste tiår har haft den største udskiftning af beboere i den eksisterende boligmasse, og som desuden har haft det største indslag af tilflyttende københavnerfamilier. Dette beror delvis på et naturligt, men ret pludseligt generationsskifte i byen og delvis på, at Dysted var den landsby, som først og kraftigst blev involveret i det nye flyttemønster fra by til land, som tegnede sig i 1960'erne og har stået på op til i dag.

Ved en nøjere analyse har det vist sig, at i Dysted bycentrum stammer 38 % af familierne fra egentlige urbane områder, i Hovkrogs-området mod øst i ejerlaget 43 % og i det øvrige ejerlag 36 %. Dette er betydeligt højere tal, end hvad vi fandt i noget område i Gødstrup eller Toksværd (dog med undtagelse af det

nybyggede parcelhuskvarter, hvor 46 % af beboerne tidligere boede i egentlige byer som fx Næstved, Haslev eller København).

I bycentret i Dysted er tilmed over halvdelen af beboerne tilflyttere indenfor de sidste 5 år (i Toksværd bycentrum skal vi f. eks. 15–20 år tilbage, for at der boede andre mennesker i halvdelen af husene). I Hovkrogen skal man ca. 7 år tilbage, hvorimod det i landområdet dog er over 15 år siden, at halvdelen af husstandene var beboet af andre familier end de nuværende.

Ingen af de andre gamle områder i Toksværd og Gødstrup har haft så hurtig en udskiftning af beboerne som bycentret og Hovkrogen i Dysted. Det er derfor ikke mærkeligt, at mange i Dysted knap nok ved, hvad deres genbo hedder. Dertil kommer, at der som nævnt også er flere tilflyttere i Dysted fra Københavnsområdet end i de andre byer. Dysted har haft langt sværere ved at optage tilflytterne i et fælles liv, både fordi udskiftningen er sket meget hurtigt og fordi Dysted bl. a. har mistet sine (fåtalige) institutioner, som vi har set er af stor værdi, for at en integration kan finde sted. De mange forskellige holdninger har ikke haft muligheder for hen ad vejen at blive føjet sammen i et minimum af en vis fælles norm.

I de allerseneste år har der dog vist sig initiativer i byen, som man ikke tidligere har kendt til. Disse initiativer er tæt forbundet med byens nuværende prekære situation. Nogle beboere har selv lavet forslag til en lokalplan med lidt »huludfyldning« i bygaden, således at brugsen får et bedre kundeunderlag, andre arbejder på at få et hus, hvor man kan samles, eller hvor børn om vinteren kan være i fritiden, og der er i de sidste par år blevet arrangeret fælles høstfest, gadefest og brugsudflugt. Der er indenfor de forskellige grupper højst varierende meninger om disse initiativer, men trods delvis modstand begynder sådanne aktiviteter trods alt at finde sted, mange deltager og blander sig kraftigt i debatten. Byen befinder sig i en situation, hvor alle ud fra forskellige synspunkter ser ud til at være klar over, at hvis der ikke gøres noget nu, bliver byen dårligere at leve i. Og at der trods alt sker noget på trods af meningsforskellen er vigtigt. Foregik der overhovedet ingenting, var situationen virkelig alvorlig.

Kulturkontinuitetens sociale forankring

I dette resumé over situationen i de tre landsbyer er der særlig blevet fokuseret på de forhold, som normalt ikke kommer op til overfladen i den almene debat.

De mest interessante resultater af undersøgelserne i de tre landsbyer i Toksværd sogn er imidlertid indkredsningen af visse væsentlige aspekter omkring, hvad man kalder for den lokale kulturelle konsensus og tilflytterproblematikken. Disse to aspekter hænger nøje sammen. Det væsentlige i integrationsprocessen har netop vist sig at være det kulturelle element. Med termen kulturel

konsensus hentydes til eksistensen af en vis *nødvendig* overensstemmelse i kulturel henseende for at en fælles samhandling kan etableres.

Sammenligner vi forholdene i f. eks. Toksværd og Gødstrup, viser det sig, at hvor betydningsfuldt skoleoverbygning, kirke eller forsamlingshus end måtte være, så er det ikke disse størrelser i sig selv, som er de væsentlige betingelser for, at lokaliteten bevarer sine særlige livsformer eller fungerer på en for de fleste tilfredsstillende vis. En stor skole, kirke eller forsamlingshus kan være af betydning som ydre rammer for aktiviteter, men at disse aktiviteter overhovedet finder sted har at gøre med, at der lokalt findes en så høj grad af kulturel overensstemmelse, at samhandling er mulig. Det ser også ud til at være af overordentlig stor betydning for denne fælles aktivitet, at der i byen er en vis grad af kontinuitet til stede i fælleslivet. Det er ikke noget væsentligt problem at forandre indholdet i samhandlingen, men er de sociale institutioner først forsvundet, kan det være endog meget vanskeligt at skabe eller genskabe et *grundlag* og en *form* for den fælles aktivitet. Det er nærmest at sammenligne med situationen, hvor man skal trække sig selv op ved hårene.

Om institutionerne er af mere formel karakter som foreningerne i Toksværd, eller er informelle som i Gødstrup, er ikke afgørende. I begge byer fandtes en udpræget form for konsensus, som netop blev vedligeholdt gennem institutionerne i byerne.

I Gødstrup så vi, hvorledes selve størrelsen af landsbyen kunne have betydning for samhandling på tværs af sociale forskelle, men både her såvel som i Toksværd fandtes der barrierer, som det var nødvendigt at overskride, for at et lokalt liv kunne udfolde sig. I den lille landsby viste det sig at være nemmest at overkomme dette problem.

Når man taler om en fælles konsensus, er det imidlertid vigtigt ikke at forveksle dette forhold med en lighed eller direkte »harmonisk« i landsbyen. Vi finder hverken en social lighed i Gødstrup eller i sognebyen. Man må være opmærksom på, at en lokalitet kan »fungere« udmærket på trods af uegalitet eller visse interne konflikter. Konflikter kan endda gennem styrkelse af gruppesammenholdet og intergruppe-kontakter være med til at fremme aktiviteter i byen, hvilket fx var tilfældet i Toksværd blot en generation tilbage. Det, som er af betydning, er eksistensen af så megen konsensus, at samhandling trods alt kan etableres. I Toksværd og Gødstrup har det været muligt at bevare en så stor kontinuitet i dette »fællesgode«, at samhandlingen omend i andre skikkelser og i anderledes situationer end førhen har kunnet fortsætte og fornyes, men i Dysted har det i hvert fald i en periode ikke kunnet lykkes. Og her eksisterer svære problemer i forsøget på at genskabe en nødvendig fælles platform.

Der ser på denne baggrund ud til at være en nær sammenhæng mellem den kulturelle konsensus og hastigheden i den lokale befolkningsudskiftning. En lokal konsensus kræver en vis lokal kontinuitet i befolkningsunderlaget. Det er som nævnt de enkelte mennesker, der er bærere af den kulturelle kode. For at

landsbyens fællesliv skal fungere på en for de fleste tilfredsstillende måde, er det derfor nødvendigt, at der findes en vis befolkningsmæssig stabilitet. Hvor stor denne stabilitet behøver at være, afhænger af den aktuelle situation i den eksisterende lokale organisation, men de tre her beskrevne landsbyer giver i hvert fald et fingerpeg i retning af, hvor det nogenlunde er lykkedes, og hvor det ikke er det. Her behøver der ikke at eksistere nogen væsensforskel i, om tilflytningen sker i form af nye familier i helt nybebyggede parcelhuskvarterer eller i kraft af udskiftning af befolkningen i den eksisterende bebyggelse. Nyt byggeri er ikke automatisk lig med problemer (men kan naturligvis være det). En for hurtig udskiftning af beboerne i de ældre huse og et for stort indslag af urbane familier ser ud til at være lige så problematisk som udbygningen af et nyt kvarter, hvor udviklingen og tilflytningen ikke bevidst styres i den ønskede retning. Dysted og Toksværd er udmærkede eksempler på disse to forhold.

Det store parcelhusområde i Toksværd hører til de nye kvarterer, som blev udstykket og planlagt uden ret mange overvejelser, om byen nu også kunne tåle en sådan udbygning, og om det nye område også fysisk kom til at høre med til den gamle landsby.

At udbygningen gik forholdsvis godt i Toksværd, skyldes som omtalt et samspil af heldige omstændigheder (tidligere nævnt som punkt 1-3). Inddrager vi erfaringerne fra Dysted, har det givetvis også været af betydning, at kun en lille del af tilflytterne i det nye kvarter kom fra Københavns-området, og at ret mange stammede fra landet. Folk fra byområder – og særlig fra hovedstaden – ser i det store og hele ud til at være sværest at integrere i en landsbys specielle form for lokalt liv og kultur. Bymæssige og landlige livsformer og handlingsmønstre ligger ofte ret langt fra hinanden, og selv om mange yngre mennesker i landsbyerne i dag ikke er beskæftiget ved agrare erhverv, har en stor del af dem alligevel en landlig baggrund.

Det er imidlertid ikke *en* bestemt gammel kulturtradition, som absolut behøver at føres videre i uforandret tilstand. I både Toksværd og Gødstrup har de lokale institutioner undergået forandringer, og de unge og de nye tilflyttere er aktive i langsomt at omdefinere gamle handlingsmønstre. Men derved er de netop også med til at skabe *kontinuitet* i disse samhandlingsinstitutioner, og det er det, som ser ud til at være af afgørende betydning for landsbyerne. De steder, hvor dette er lykkedes, har der nok været interne problemer – hvad der også var før i tiden – hvor der er blevet sat spørgsmålstejn ved indholdet af institutionerne, men selve samhandlingsformen drages sjældent i tvivl.

Men hvis først landsbyen har mistet sine institutioner, kan det være forbundet med endog meget store problemer at genskabe fælles fora for samhandling. Her kan tilstedeværelsen af en lokal skole være af stor betydning, idet denne ved sin blotte eksistens garanterer en kontinuitet af én bestemt fællesfunktion, omend den er af en noget snæver karakter. Det viser sig imidlertid, at eksisterer skolen, kan der forholdsvis nemt »hægtes« andre aktiviteter på

den. Ofte ser man forøvrigt, at de funktioner, som forsamlingshuset tidligere varetog, langsomt er blevet overført til skolen, og dermed har forsamlingshuset fået en mere marginal position. Dette er igen ikke af væsentlig betydning. Det vigtige er nemlig, at aktiviteterne stadig eksisterer og ikke præcis, hvor de foregår. De allerfleste former for fælles aktiviteter, det være sig i eller uden for formelle institutioner, er med til at værne landsbyen mod de »sociale problemer«, som i dag særlig opstår i større og hurtigt opførte beboelsesområder.

Det er oplagt, at der i mange landsbyer i dag findes store lokale problemer. Det være sig problemer omkring kollektiv transport, dagligvareforsyning, trafiksikkerhed, fritidsfaciliteter, lokale arbejdspladser, mangel på boliger til unge og ældre og et faldende indbyggertal p. g. a. stagnation i boligmassen. Mange landsbyer besidder imidlertid en kolossal indre dynamik og er på flere områder i stand til at modificere et vist ydre tryk. Hvor landsbyen ligesom ses »at gå i opløsning«, viser det sig ofte at være, fordi den ikke længere er i stand til at opretholde sine kulturelle institutioner. Det må understreges, at det i større grad er den kulturelle konsensus end det er økonomi, som holder lokaliteten som landsby oven vande og danner baggrunden for, hvad der regnes for et positivt menneskeligt miljø.

Træk af den officielle »kultur«

Med udgangspunkt i nogle facetter af livet i et sydsjællandsk sogn har jeg forsøgt at vise, hvordan lokalkultur kan fungere i praksis. Nogle af tilflytterne i landsbyerne er bærere af holdninger, som ligger ret fjernt fra den lokale kultur og almene samhandlingsform, men dermed være ikke sagt, at de har *mere* eller *mindre* kultur end de lokale. De har blot en *anden*. Man kan naturligvis finde, at nogle mennesker har et mere eller mindre udbygget eller udviklet kulturelt register (flere eller færre koder) inden for deres kreds, men at alle mennesker er i besiddelse af kulturelle vurderinger, alt efter hvilken forskellig livsform de lever, er uomtvisteligt.

I den officielle kulturpolitik har man sjældent villet erkende dette forhold. I det store og hele ser det ud, som om man fra statens, amternes og kommunernes side så vidt midlerne strækker til, forsøger at give befolkningen som helhed et vist kulturtilbud, som man modellerer op efter, hvad man måske kan kalde for et kvalitetskriterium, et dannelseskriterium og et frisindskriterium. Jeg er godt klar over, at det er en vanskelig opgave. Det er oplagt, at enhver velordnet stat må ofre ressourcer på f. eks. at vedligeholde visse kunstarter på et sådant stade, at de udadtil i hvert fald kan holde trit med det niveau, som findes i de lande, vi gerne vil måle os med. Det forventes dog, at helst så mange som muligt af landets indbyggere også sætter pris på disse aktiviteter. Det er også oplagt, at selv om man ønsker geografisk at sprede aktiviteterne, således at så mange som muligt kan have glæde af dem, er det i princippet en umulig

opgave. Vi må affinde os med, at vi ikke kan have en kgl. balletscene i enhver landsby. – Gudskelov vil de fleste måske sige!

Det er forståeligt, at man i den offentlige kulturforvaltning forsøger at få kvalitet for pengene. Man er i de senere år blevet opmærksom på, at repertoiret helst ikke bør være *for* finkulturelt, hvilket man øjensynligt kompenserer for ved i frisindets navn at ofre midler på såkaldte alternative aktiviteter. Dette kan naturligvis skabe konflikt m. h. t. kvalitetsintentionen, men i det store og hele bruges de fleste midler dog til i oplysningens navn at skabe opdragende »kulturelle tilbud«, som man mener hører sig til i et civiliseret land.

Det er derimod ikke oplagt, at man i et folkestyret land som Danmark – en nation, som langt op i tiden var et bonde-Danmark – i den grad har en kulturpolitik, der er så gennemsyret af urbanmenneskets tankegang, som det er tilfældet. Danmarks bureaukrater er trods alt rekrutteret fra andre og mere jævne befolkningskategorier end Frankrigs, Englands eller Spaniens. Og her er det forøvrigt ret lige meget, om det er de såkaldte etablerede aktiviteter, eller de alternative, vi ser på. Kulturelt set har de deres rod blandt byfolkene. Mange administratorer og politikere, der kanalisere disse aktiviteter, stammer selv fra landet. Men for at kunne overleve i det offentlige system er det øjensynligt nødvendigt at lægge sin fortid bag sig. Og selv frisindet overfor de såkaldte alternative aktiviteter strækker sig stort set kun til de urbane.

Det er forøvrigt heller ikke forståeligt, at man fra den professionelle statsembedsmands side endnu ikke har forsøgt i det mindste administrativt at operationalisere den (lokale) kultur, som man måske af rimelige grunde ikke personligt er interesseret i. Man må have haft anledning nok til det. Den nærmest alternative dannelse, som blev indoktrineret i højskolernes start i 1800-tallet, som findes i den nyrealistiske litteratur fra slutningen af forrige århundrede og i mange af vore kærester folkelige sange om arbejdet, hjemmet og naturen er ikke længere en revolutionær subkultur, men er efterhånden blevet et kulturelt fællesgods – ikke kun for den bondestand, der for et par generationer siden sprængte sig ud af sit gamle almuetilhørsforhold – men for alle danskere. Den anden side af denne kultur – den der blev derude, og som ikke kunne fæstnes til papir – den ser vi fx i hele den lokale, folkelige foreningstradition, som findes i landsbyer som bl.a. Toxværd. Men blandt byfolk er den p.g.a. forskelle i kulturopfattelse ikke særlig værdsat; hvis man overhovedet kender til dens eksistens!

Jeg tvivler ikke på, at intentionerne i den officielle kulturpolitik sådan set er godt ment. Man går ud fra den smukke tanke, at i et velfærdssamfund skal *alle* mennesker helst have mulighed for at få de samme tilbud fra det offentlige. Men her er man offer for endnu en misforståelse. Man sammenblander nemlig i denne umiddelbare demokratiske opfattelse mennesket som fysisk individ

med mennesket som et kulturmenneske. Kulturpolitikken går i princippet ud fra, at mennesker stort set er ret ens, og at de derfor har nogenlunde ensartede behov. Men fiskeren i Esbjerg, gårdmanden i Toksværd, arbejderen på B&W og småbrugeren i Limfjordsegnene repræsenterer meget forskellige livsformer og kulturelle variationer. Deres års- og dagsrytme er forskellig, de taler forskelligt, de har hver sin måde at klæde og indrette sig på, og de bruger deres fritid forskelligt. Tager vi fx også byernes handlende, de større forretningsfolk og de højere embedsmænd med i betragtningen, bliver den kulturelle variationsbredde endnu større.

Hvis vi nu vender tilbage til den generelle kultur i landsbyen, betyder disse forhold så, at det offentlige kulturudbud er helt ubrugeligt i disse lokaliteter? Hertil må man trods alt svare: nej, det er det ikke, men det er nok ret kraftigt ude af proportion. I de offentlige forvaltninger er man godt klar over, at »brugergruppen« er meget ujævnt fordelt, men jeg har på fornemmelsen, at man ikke rigtig ved, hvorfor det forholder sig således, eller hvad man skal stille op med problemet.

Men hvordan bruger folk egentlig lokalt disse offentlige udbud? Lokalt gør man først og fremmest det, at man holder fast ved det, man selv har og det, man ønsker, og så »plukker« man ganske enkelt det af de officielle kulturtilbud og udbud i ydre faciliteter, som man kan bruge. Resten lader man simpelthen ligge. Man gider sjældent diskutere det, og man jamrer heller ikke over det. Det er faktisk noget, man kun gør i byerne. Det man således henter ind udefra blandes med ens egne traditioner, idealer og erfaringer. Men først i det øjeblik, da dette sammenblandede gods aktiveres i menneskenes egne handlinger, bliver en del af ens selv- og virkelighedsopfattelse, er der tale om, at der finder en kulturel aktivitet sted.

Nogle urbane mennesker forstår måske ikke rigtigt, at man på denne måde kan lave en cocktail af elementer fra forskellige kulturelle traditioner. Men det er en egenskab ved selve det, vi kalder kultur – måske med undtagelse af visse finkulturelle genrer – at den sjældent er helt entydig. For husholdningsforeningen i Toksværd er det lige så selvfølgelig den ene dag at tage en fællestur i Det kgl. Teater, som den næste at arrangere dilettant for de lokale børn til fastelavnsfesten.

Da jeg selv opholdt mig i Toksværd, fortalte en ung mand, som hver dag tager ind på en af de højere læreanstalter i København, om, hvorledes hans studiekammerater er forbavsede, når han f. eks. bryder op fra en diskussion om fagkritiske studenteraktiviteter, fordi han skal hjem til Toksværd og lave kulisser til dilettantforestillingen i forsamlingshuset. Ingen af hans københavnerkammerater fatter, at man som student kan interessere sig så meget for sådanne ting og endda prioritere dem højest!

Jeg vil dog også gerne omtale et område, hvor lokale og centrale/officielle ønsker er ret uforenelige. Mange enkeltteksempler kan nævnes, men jeg vil blot

berøre ét, nemlig lokalbibliotekerne. Disse biblioteker er ofte vokset ud af de gamle foreningsorganiserede sognebogssamlinger. De er i dag indkorporerede i den almene biblioteksstruktur og ofte karakteriserede ved kun at have åbent få timer to-tre dage om ugen, ved ikke at have heltidsbeskæftiget personale og ved ikke at have en faguddannet leder. Til gengæld har de den fordel, at de er lokale, at de bygger på en ofte ret gammel stedlig forankret tradition for læseinteresse, at lederen ofte selv bor i den pågældende lokalitet og mange gange kombinerer biblioteksgerningen med andet lokalt erhverv. De steder, hvor sådanne biblioteker stadig findes, føler man p. g. a. bibliotekets historiske oprindelse, at »det er vores bibliotek«, og man kender også bibliotekaren – og de andre lånere man møder – fra andre sammenhænge i det lokale liv.

Mange steder har vi efter kommunalreformen i 1970 set, at disse biblioteker er blevet nedlagt. I landkommuner, hvor man forsøger at leve op til normerne for de såkaldte kommunecentre, er de gamle sognebiblioteker blevet indlemmet i det nye kommunebibliotek, hvor der til gengæld findes en større bogbestand, eventuelt flere andre tilbud og først og fremmest en faguddannet leder.

Kernen i Toksværds nuværende filialbibliotek stammer fra det lokale læseselskab, som blev dannet på foreningsbasis i 1890 (på det tidspunkt havde der dog allerede i nogle år eksisteret et lille bibliotek i tilslutning til Dysted brugs). Senere blev læseselskabet til sognebogssamling og deltidsbibliotek og er nu en afdeling af Holmegaard bibliotek i Fensmark. Det er langsomt blevet overtaget af det offentlige og hører nu til blandt de »kommunale tilbud«.

Også denne lokale afdeling kom for nogle år siden i fare for at blive nedlagt, idet kommunen gerne ville satse alle ressourcer på at få et nyt heltidsbibliotek med faguddannet leder op at stå i det nye kommunecenter i Fensmark. Ved en aktiv lokal indsats lykkedes det dog at bevare bogsamlingen som et filialbibliotek. Biblioteket, som er placeret på skolen, passes af en lærerkone og er højt værdsat i sognet. Først og fremmest er den indstilling dog fremherskende, at man vil beholde de institutioner, som man selv og ens forfædre har skabt. Man vil ikke overgraves. Som et lille træk kan nævnes, at indtil for ganske få år siden – hvor der p. g. a. en kolossal parcelhusudbygning i Fensmark via børnene kom stor efterspørgsel efter børnebøger – havde Toksværd et større lokalt udlån end biblioteket i den betydeligt større Fensmark by. I Toksværd tolkes det således, at man i arbejder- og glasværksbyen Fensmark aldrig har haft så stor tradition for boglån, som i landsbyen Toksværd.

Der er noget direkte barokt i forsøg på nedlæggelse af sådanne velfungerende lokale biblioteker. Der er grund til at tro, at både det officielle biblioteksvæsen såvel som de faguddannede bibliotekarers forening i mange tilfælde har støttet sådanne nedlæggelser blot for at opfylde centersystemets indhold og få oprettet en heltids faguddannet stilling. Men en forbedring behøver ikke automatisk være lig med ansættelse af en specialist. Og det er også muligt, at

toksværderne slet ikke efterstræber de tilbud i form af måske musikbibliotek, avislæsesal, filmforevisninger og udstillingsvirksomhed, som en ny fagbibliotekar føler, hører med til en »ordentlig biblioteksservice«. Særlig ikke, hvis man skal køre 10 km for at låne den samme bog, som man nu blot behøver at skrå over gaden for at hente hos førstelærerens kone. Og folk forstår ikke, at der nogen gange bliver talt så meget decentralisering, når man i praksis oplever centralisering af selv så overskuelige størrelser som sognebiblioteker. Folk er ikke så dumme, at de ikke kan se forskel på at noget, som måske serveres som progressivt fremskridt (som fx større »tilbud« og faguddannelse), ofte ikke behøver at være til at skelne fra, hvad der måske snarere burde betegnes som dogmatisk bagstræb.

Et andet område, hvor det offentlige ofte har vanskeligt ved at tolke, hvad der egentlig rører sig lokalt, er i den nyere planlægningsstrukturens såkaldte offentlighedsfaser, hvor borgerne kan ytre sig overfor fx kommunernes lokalplanforslag. Tit undrer man sig i kommunerne over, hvor lille interesse der nogle gange kan være for det store planarbejde, kommunen eventuelt har foretaget, og måske kommer kritikken først frem efter indsigelsesfristen er udløbet, og så er det for sent. Det offentlige ser ofte gerne, at dialogen med borgerne bliver bedre, og man laver til dette formål fine foldere, udstillinger m. v.

Staten såvel som de fleste mindre administrative enheder ønsker, at borgerne bliver »dygtigere« til at tage del i debatten om samfunds- og planlægnings-spørgsmål. Det væsentlige er imidlertid her, at denne dygtiggørelse skal opdrage folk til at deltage i debatten efter *ganske bestemte retningslinier*. At borgerdeltagelsen ofte er lille, tolkes som et problem, der kun kan løses ved at gøre folk mere »oplyste« om deres rettigheder og muligheder. Men der er en grundlæggende forskel mellem den livsform eller kultur, der ligger bag iscenesættelsen af denne formalistiske, ordnede og administrerbare borgerdeltagelse og den, som f. eks. findes i landsbyen. Man har ganske enkelt forskellige måder at gøre ting på. Mange bureaukraters ønske om en organiseret borgerdeltagelse bygger på en helt forenklet opfattelse af borgeren som en ensartet kulturel størrelse, der måske kan have lidt divergerende synspunkter, men som i kraft af at høre til arten *homo sapiens* alligevel har nogenlunde ens behov, ønsker, forestillinger etc.

Men mennesket er ikke slet og ret samfundsborger; det hører mere sammen med andre mennesker med samme eller en nærliggende kultur end med en abstrakt kategori af kommunale medborgere. D. v. s. at livsformer også kan binde folk sammen på tværs af lokalområder. Men forskellen mellem den traditionelle livsform i landsbyer og de normer, holdninger og erfaringer, der ligger til grund for beslutningstagelse i officielle organer er ofte så stor, at man knap nok forstår, hvad modparten siger.

Denne forskel, eller den forståelseskluft mellem disse poler, kan ikke udjævnes ved blot at prøve at gøre landsbyboerne mere urbane i deres tankegang.

Forskellen vil i mange tilfælde være permanent eller endog forstærkes. Hvis man til gengæld accepterede, at mennesket ikke er en ensartet størrelse med fast definerede behov eller ens krav til såkaldte velfærdsgoder og »levestandard«, skulle det være muligt fra centralt hold at forstå, hvorfor mennesker i landsbyen reagerer og handler, som de gør. Dette betyder igen, at planlægningen ikke kun tager sigte på »borgerne« som helhed, men på spredningen i forskellige kategorier af borgers varierende livsformer.

Helt jordnært kunne man – før man lavede planer – sætte sig ind i, hvad det er for ønsker, der findes lokalt, hvorfor de artikuleres, som de gør, og hvilke kategorier af livsformer de repræsenterer.

Dette kunne måske være med til at forandre den næsten totalt afvisende holdning til de offentlige myndigheder, som fx findes i Toksværd i dag, og som ikke ser ud til at være meget forskellig fra attituden til godsejerne i 1700-tallet.

Det er vigtigt at understrege, at for at kunne udveksle synspunkter behøver man ikke kulturelt set at være ens, men hvis situationen er således, at den politiske eller sociale mistro understøttes af en kulturel ditto, så ser det i praksis ud til at kunne blokere samhandlingsformen mellem mennesker på forskellige niveau i samfundet.

Kan knuden løses op?

Jeg har tidligere argumenteret for, at kultur ikke er noget, der forandres eller kan forandres på en studs. Der er nok til stadighed bevægelser i kulturen, men kulturel praksis hører til de såkaldt seje strukturer i vort samfundsliv. Det er forhåbentlig også fremgået, at ønsker vi at bevare vore landlige småbyer som *landsbyer*, er det også højst problematisk at prøve at forandre deres mest iøjnefaldende karakteristika – nemlig deres særegne kulturtradition. Men som sagt kan man også tvivle på, om det overhovedet ville lykkes. Modsat må man sige, at det nok heller ikke lykkes at forandre urbankulturen, selv om mange i landsbyerne sikkert ville hilse en sådan ændring velkommen.

Hvis vi går ud fra, at det således hverken er muligt eller ønskeligt at ændre objektet, vil det mest nærliggende være at søge at forandre eller i det mindste opbløde de konfrontationssituationer, som eksisterer i sammenstødet mellem den agrarprægede lokalkultur og den urbane, sektoropdelte systemtænkning. Dette gøres ikke ved, som det har været foreslået, at sætte journalister eller pædagoger til at lave nogle »bedre« borgeroplæg til planlægningens offentlighedsfaser. Problemet stikker dybere, og vi må have fat i planlægningsprocessen på et langt tidligere tidspunkt.

Planlæggere og administratorer må for det første (før den målrettede planlægning sættes i gang) have en forståelse af sammenhænge og variationer i konkret menneskeligt liv, og man må formode, at denne indsigt kan munde ud i en ændret administrativ procedure indenfor flere områder. For at der skal ske

forandring, må man forstå visse principper i regionale og lokale variationer, og man *må have mulighed for at administrere efter dem*.

Jeg ser hårene rejse sig på embedsmændenes hoveder. Ét er at foreslå en integration af visse områder, som måske nu er fordelt indenfor kommuners, amtskommuners og diverse ministeriers ressorts; noget andet er at plædere for, at man måske fra det offentliges side skal administrere forskelligt alt efter lokale og regionale omstændigheder. Når man siden 1600-tallet i Danmark har forsøgt at opbygge en sober og ensartet administrativ form i de centrale forvaltninger, lyder det sikkert vanvittigt at skulle ændre en sådan uniform, anti-nepotistisk praksis med nærmest indbyggede retfærdighedsideal. D. v. s. forsøg på ens behandling af ens sager lige meget hvorfra og fra hvem de stammer. Spørgsmålet er imidlertid, om det ikke er nødvendigt. Det er i hvert fald nemmere at gøre nu end senere.

Hvis de administrative organer betragter problemet som et overgangsfænomen og blot venter på, at alle skal blive mere ens, kommer man til at vente længe. Nok tvivler jeg på, at den lokale kultur og livet i landsbyerne kan uniformeres med de større byers, men det kan til gengæld hæmmes eller i værste fald slås i stykker. Og hvis man ønsker »at give lige muligheder for alle« eller direkte at understøtte et lokalt kulturliv, som er forankret i andre livsformer, må man nok på en anden måde end fx i de sidste 10–20 år søge at iværksætte en planlægning og administration, der i sin praksis giver landsbyboerne mulighed for at fremme et bredt spektrum af lokale aktiviteter og selv i planlægningsfasen at prioritere nogle af de officielle tilbud, som i øjeblikket fra centralt hold defineres som almengyldige. Det er fx muligt, at beboerne i Dysted ikke ville være nær så interesseret i at få en svømmehal i Fensmark som at få et tilskud til en lokal aktivitet, som de måske selv har fået stablet på benene. Og jeg tør i hvert fald stå inde for, at de har mere »behov« for det sidste end for at få en ugentlig svømmetur – lige meget hvor sundt og udviklende dette end er.

Ingen administration kan imidlertid bygge på, at én tilfældigvis ved noget om forholdene i én landsby, og en anden har kendskab til omstændighederne i en anden lokalitet. Man kan ikke lide på tilfældigheder, og ej heller i konkrete sager sige, at sådan ville det generelt være godt eller rigtigt at gøre. I så fald ville vi netop bryde med det tidligere nævnte princip om indlevelse i lokale og regionale forskelle. Knuden kan altså ikke løses op med et snuptag. Til gengæld kan vi begynde at søge efter *principper* for, hvorledes knuden er sammenbundet, og hvorledes den eventuelt kan lindes lidt.

Vi må begynde med at *operationalisere* de lokale udviklingsforløb, som vi selv er del i. Og er vi i stand til at forstå nogle af mekanismerne i det, der sker lokalt, og hvorfor noget nogen steder ser ud til at lykkes og andet ikke, skulle det også være muligt direkte at indkorporere disse erfaringssammenhænge i planforløbet. Lad os forsøge at gå helt pragmatisk til værks.

På baggrund af hændelsesforløb og nuværende forhold i landsbyerne Toks-

værd, Gødstrup og Dysted har vi i vor rapport til Landsbykommissionen opstillet rammerne for en såkaldt model for eventuel boligtilvækst i landsbyer. Denne model sigter for det første mod at sætte os i stand til at forstå en landsbys nuværende situation som produkt af en lokalt præget udvikling, og for det andet giver modellen os mulighed for at planlægge dens fremtidige udvikling således, at der netop tages hensyn til karakteren af det lokale liv og den stedlige kulturtradition. Ved hjælp af dette arbejdsredskab er det muligt delvis at forstå, hvorfor der fx kan være større muligheder for problemer af samhandlingsmæssig karakter i den ene landsby frem for den anden. Den kan også være en hjælp til at indkredse, hvor en eventuel udbygning af en landsby ligesom vil »lykkes bedst«, og hvor en decentralisering af boligtilvæksten eventuelt kan få ret problematiske konsekvenser.

Modellen består af tre hovedvariable, som vi i sammentrængt form kan beskrive som:

1) *Landsbyens ressourcer og relationer til egnen/regionen.* D. v. s. rettigheder over naturressourcer, arbejdsmuligheder lokalt såvel som regionalt, transport og vareforsyning (inkl. lokal service, som ikke *behøver* at være lokaliseret i samme landsby).

2) *Den befolkningsmæssige profil.* D. v. s. erhvervs-, køns- og aldersfordeling, familiernes udviklingscyklus, husstandsstruktur, grad af befolkningsmæssig stabilitet, tilflytningsfelt (og social struktur).

3) *Kulturel konsensus.* D. v. s. graden af overensstemmelse i kulturel henseende, fælles koder og erfaringer, initiativmæssig praksis, mængden og karakteren af formelle og informelle institutioner (kulturel organisation), kontinuitet i samhandlingsformer.

Igennem disse tre variable er det muligt at forstå landsbyen som en historisk størrelse, både hvad angår beliggenhed, kombineringen af erhverv, befolknings-sammensætning, lokal stabilitet og kulturel organisation. De tre punkter er indbyrdes afhængige. Desværre kan jeg ikke her gå nøjere ind på dette forhold eller udrede modellens brug i sin helhed, men lad mig give et enkelt eksempel: Den kulturelle form i landsbyen af i dag (3) er overordentlig stærkt forbundet med landsbyens klassiske centrale erhverv, landbruget (1), men denne kulturkontinuitet kan blive truet, såfremt udskiftningen af lokalbefolkningen (særlig med byfolk) sker *for* hurtigt (2). Som det fremgik i oversigten af vore tre landsbyer, er lokalkulturen integreret i landsbyens almene liv. Den er ikke en såkaldt sektor i samfundet eller noget, som kun eksisterer i den fælles fritid, men en organisk del i næsten enhver samhandling, som foregår lokalt. Landsbyen er sociologisk set en slags helt miljø, selv om den ikke er og aldrig har været en isoleret størrelse. Det er bl. a. dette forhold, der har bevirket, at vi har været

i stand til at forbinde den kulturelle dimension og dens sociale forankring med de traditionelle planvariable.

Dette åbner endog meget vide perspektiver. Beslutninger om fysisk at placere et antal huse i en landsby bør egentlig først tages, når man har undersøgt, om de kommende beboere i disse huse overhovedet vil have en rimelig sandsynlighed for at blive integreret i byens liv. D. v. s. om landsbyens kulturelle konsensus kan bære en større tilflytterstrøm (og i hvilket tempo), og om der findes lokale institutioner, som er i stand til at formidle kommunikationen. Man kan udmærket forestille sig, at en udbygning det ene sted vil gøre landsbyen mere skade end gavn, hvorimod den det andet sted sagtens kan overkommes og endda være med til at holde de lokale forretninger og foreninger oven vande. I den enkelte kommune kan man således *argumentere* for, at en udbygning af én bestemt landsby er mere rimelig end boligvækst i en anden eller tredje. Det er også muligt, at resultatet viser, at udbygningen udmærket kan fordeles på flere landsbyer, eller at nogle bestemte landsbyer i hvert fald i de første år helt bør friholdes for boligtilvækst. I dag træffes beslutninger om landsbyudbygning desværre ofte efter ret tilfældige principper. Og når selv planlæggerne ikke altid kan forklare, hvorfor de gør som de gør, hvordan skal folk så kunne acceptere deres beslutninger?

En anden fordel ved denne lokale planprocedure er, at for at indhente oplysninger, som kan udfylde modellens tre punkter, er det helt nødvendigt at have lokalbefolkningen med. Modellens punkt 1 og 2 kan kommunens sagkyndige stort set selv behandle, men hvad punkt 3 angår – arten og frekvensen af de lokale aktiviteter – er det *nødvendigt* at samarbejde med beboerne i landsbyerne. Det er nemlig dem, der sidder inde med den største ekspertise på dette område. D. v. s. at de lokale beboere på en naturlig måde bliver inddraget i planlægningen på et tidligt tidspunkt. De borgermøder, som kommunerne i øjeblikket ofte indkalder til, efter at de har lavet et lokalplanforslag, virker tit ikke særlig tilfredsstillende på nogen af parterne. De lokale føler i hvert fald ofte, at sagen halvvejs er afgjort i forvejen.

Der er næppe tvivl om, at nogle administratorer og planlæggere faktisk er interesseret i at tage hensyn til lokalkulturen. Årsagen til, at det ikke i væsentligt omfang er sket endnu, er sandsynligvis, at man har følt, at kultur er noget underligt uhåndgribeligt noget, og at man ikke ved, hvor grænserne går mellem såkaldt ægte kultur og pseudoforeteelser.

Jeg har i dette indlæg forsøgt at vise, at kultur *kan* operationaliseres, kan bringes på begreb. Det næste skridt er derefter at bringe denne nye størrelse ind i et plan- og administrationsforløb. Her har jeg prøvet at knytte an til den løbende debat om udbygning/ikke udbygning af landsbyer. Men hvad kan man helt konkret foretage sig m. h. t. lokalkulturen på landsbyniveau i den *almene* administration?

Her står vi faktisk i den vidunderlige situation, at vi ikke behøver at forsøge

at skabe noget fra bunden af. Vi kan nemlig i stedet gribe fat i det, som allerede findes. I vor rapport til Landsbykommissionen har vi dokumenteret, hvorledes formelle og informelle institutioner, som lokale folk helt og holdent selv har skabt og videreført, har været katalysatorer for et mangfoldigt kulturliv. Det findes i Toksværd såvel som i masser af andre sogne i Danmark.

Vi må her for det første finde ud af, hvad der egentlig findes af lokale foreninger og sammenslutninger på lokalt niveau. Og her skal man ikke straks begynde at udnævne nogle til at være finere end andre. Lad os få dem alle med. Jeg er aldeles overbevist om, at de fleste administratorer vil blive meget forbavset over, hvilken mængde af det de kalder kulturelle tilbud, der findes i dette land. Listen vil blive lang, endog meget lang. Den vil også komme til at perspektivere proportionerne i det officielle kulturudbud ganske kraftigt.

Dernæst må vi simpelthen begynde at tage disse lokalforeninger m. v. højtideligt. Dette mener jeg helt alvorligt, idet jeg flere gange har mødt en lidt nedladende holdning til disse ofte små og i deres navn lidt kuriøse lokale foreninger. Men man skal ikke skue hunden på hårene. Deltagerne i den lokale husholdningsforening, husflidsskole eller fodboldklub laver nemlig i landsbyerne meget andet end mad, bogreoler og mål, og de mobiliserer året igennem ofte mange andre mennesker end de direkte udøvere i deres arrangementer. Først og fremmest skaber de interaktion mellem mennesker, og her er foreningens formålsparagraf for os rystende ligegyldig. Vi har regnet ud, at gennemsnitligt fire gange om dagen året igennem mødes der i landsbyen Toksværd mennesker for at foretage sig et eller andet sammen i foreningsregi. Interaktion er forudsætningen for, at der kan tilvejebringes en vis fælleskulturel platform, som igen er en nødvendighed for, at landsbyen kan vedligeholde og udvikle den særegne form for samhandling, som netop hører denne størrelse til. Den lokale kraft, som ofte ligger gemt i landsbyen, og som findes i store som i små, *den* er det værd at bygge videre på.

Denne lokalaktivitet omkring forskellige interesser og nødvendigheder er ikke alene værdifuld, men den er også for det offentlige uhyre billig. En mængde aktiviteter, som i byerne betales af det offentlige, finansieres i landsbyerne for en stor del selv af deltagerne. Mange voksne bruger året igennem gratis deres fritid på børne- og ungdomsarrangementer, og der er vel næppe tvivl om, at et aktivt ungdomsarbejde i landsbyen sparer kommunen for mange af de ungdomsproblemer, som findes i byer, hvor denne aldersgruppe i en højere grad er henvist til sig selv (og hvor der ikke findes landsbyens sociale kontrol til at »skubbe« de unge ind i en organiseret samhandlingsform).

For det tredje bør vi – hvis vi går ind på tanken om at kooperere med landsbyens selvskabte institutioner – have respekt for de lokale og regionale variationer. Man bliver nødt til at acceptere, at man forskellige steder har forskellige måder at gøre ting på, og at man har divergerende prioriteringsnormer. Her må man forøvrigt kunne trække visse paralleller til forholdene i den inter-

nationalt set ganske særegne danske *folkekirke*, som – på trods af at være statskirke – med det offentliges billigelse rummer højst forskellige kirkelige retninger.

Endelig må man sætte sig ind i, hvilke begrænsninger der rent faktisk eksisterer for landsbybeboerne i deres forsøg på at realisere et kulturliv på egne betingelser. Dette problem har to sider. For det første er der i øjeblikket faktorer, som sætter ret snævre grænser for landsbybeboernes muligheder for at udvikle landsbyerne i den retning, som *de* ønsker, og som fremmer nogle livsformer på bekostning af andre. Dette kan være markedsudviklinger, love, vedtægter og cirkulærer, men er også selve skismaet mellem den urbane kultur – som de fleste af dem, der administrerer den planlagte udvikling, er bærere af – og den lokale tradition.

For det andet er der på det helt jordnære plan problemerne omkring officielle regler for tilskud til lokale aktiviteter og forvaltningen af disse tilskud. I landsbyerne har man ofte måttet erfare, at fritidslovens rammer er alt for snævre for de aktiviteter, man her har tradition for. Fortsættelse af mange arrangementer beror ofte på, om der tilfældigvis sidder en kommunalbestyrelse, som i stedet er villig til at hjælpe projektet igennem. Vi ser også, at fx de landsdækkende moderforeningers specielle krav om lokal organisationsform og administrationsprincipper kan lægge mange lokalforeningers gratis arbejdende ledere en del hindringer i vejen. En enkelt landsbys kulturliv er ofte direkte eller indirekte afhængigt af beslutninger på så forskelligt niveau som undervisningsministerium, kirkeministerium, amtskommune, de lokale/regionale fritidsnævn, forskellige udvalg i primærkommunen og foreningernes egne amts- eller landsdelskredse. Dette er naturligvis et produkt af et historisk udviklingsforløb, som måske tidligere i en mere enkel form har været logisk og rationelt, men som nu ikke kun er tungt at arbejde med, men som også er irrationelt, nogen gange grænsende til det absurde. Det må simpelthen laves om, hvis vi vil give almindelige mennesker mulighed for lokalt at kooperere med organer på højere niveauer.

Jeg vil heller ikke undlade at nævne fx sundhedsmyndighedernes nye krav til bl. a. køkkenstandard, loftshøjder og toiletforhold i forsamlingslokaler, idrætshuse og forretninger m. v. De er sikkert godt ment, men problemerne med at opfylde disse krav har allerede resulteret i nedlæggelser af mange fælles samlingssteder i landsbyerne. Det er igen et eksempel på proportionsforvrængning, når det anses for vigtigere, at der i forsamlingshusets eller slagterforretningens køkken bør være fliser i skulderhøjde, end at forsamlingshuset eller slagteren overhovedet eksisterer i landsbyen.

Det vil være frugtbart, hvis man fra officiel side fik et nyt syn på sådanne forhold i landsbyerne og i langt højere grad støttede lokale aktiviteter, gerne i første omgang dem, som allerede findes. I kraft af deres blotte eksistens har de jo allerede bevist deres berettigelse. Og man behøver ikke være nervøs for,

at landsbyerne vil være for krævende. I landsbyerne har man – i modsætning til i byerne – en lang tradition for selv at forsøge at organisere og finansiere nye initiativer. Først når man selv halvvejs har stablet en ny institution på benene og alligevel mangler penge, lokaler el. lign., henvender man sig til det offentlige. Lad os bygge videre på denne tradition. Lad beboerne selv være med, når kommunen vil give landsbyen et nyt »tilbud«. Beboerne kan ofte selv gøre det billigere, og er man selv med til at planlægge, administrere eller bygge fx et nyt omklædningsrum eller forsamlingshus, føler man også et større ansvar for det. Det kommer til at indgå i den *lokale* helhed, som er »vores«, og det som er »vores«, det værner man også om.

Nu er vi ved at være ved vejs ende. Det var netop landsbyen som et lokalt niveau, mennesket defineret i sin lokale kontekst og den lokalt forankrede kultur, som var vort udgangspunkt. Det er i dette *stedbundne*, i det på godt og ondt *fælles*, i den lokalt *forankrede kulturtradition* med sine *historiske rødder*, at landsbyens egenart kommer frem. Det er her landsbyens hemmelighed ligger begravet. Stråtekte huse, slyngede veje, kirken og de åbne marker er nok den fysiske ramme for de små samlede bosættninger på landet, men det er den særlige kulturelle egenart og lokale kontinuitet, der er afgørende for, om dette fysiske rum stadig med rette bærer betegnelsen landsby.

Jeg vil vove den i vort samfund farlige politiske tanke, at det ikke her er det vigtigste, om det offentliges tilbud i landsbyerne er så rigelige eller varierede som andre steder. Det offentlige misforstår sin egen rolle, hvis det i sine tilbud og udbud sammenligner sig med et supermarked og gør kultur til en vare, som om det var håndsæbe, det drejede sig om.

Til gengæld findes der i landsbyerne helt åbenbare områder, hvor støtte i høj grad vil være velkommen. Støtte til at bevare de lokale institutioner ud fra den lokale tradition. Støtte, som ofte i sin natur må være kontinuerlig, fordi de kulturelle institutioner i landsbyen netop ikke er enkeltforeteelser, men ofte strækker sig over generationer. Støtte, som på *enkelte* punkter vil være større, end hvad der ellers er normalt pr. individ, men som sammenlagt vel langt fra kan komme til at koste det samme som mange storbyers guldregn af offentlige tilbud. En sådan støtte er nødvendig for at vedligeholde den kulturelle selv-identitet og selvudfoldelse på lokalt plan.

Administratorer og planlæggere har ofte efterlyst en konkretisering og operationalisering af lokalt liv og kultur, som for byfolk kan synes flimrende og uforståeligt, og som man i landsbyerne forøvrigt også sjældent kan konkretisere. Jeg håber at have bidraget til at have løftet lidt af sløret til dette forjættede land og vil gerne tro på, at vi fra centralt hold fremover kommer til at opleve en ægte interesse for den danske landsby. Men det haster. Selve begrebet landsby er allerede forsvundet fra den centrale planlægnings officielle sprogbrug!